

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 4 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 4

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 4

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Мургазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

"Ўтмишга назар" илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала "Взгляд в прошлое"
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Кебадзе Мадонна

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия*

Бурдиашвили Майя

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия*

Кожакеева Ляззат Темировна

*тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети,
Қозоғистон Республикаси*

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич

*тарих фанлари доктори, профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети*

Бобожонова Дилором Бобожонова

*тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети*

Зияева Доно Ҳамидовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Аширов Адҳам Азимбаевич

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Агзамова Гулчеҳра Азизовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна

*тарих фанлари доктори, Тошкент
кимё - технология институти*

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна

*тарих фанлари номзоди, Ўзбекистон
давлат жаҳон тиллари университети доценти*

Эргашева Юлдуз Алимовна

*Тарих фанлари доктори, профессор
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти*

Теймураз Ахалмосулишвили

*профессор, Телавский государственный университет,
Грузия*

Халикова Раҳбар Эргашевна

*тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент
давлат техника университети*

Ишанходжаева Замира Райимовна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б., Ўзбекистон
Миллий Университети*

Кобзева Ольга Петровна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б., Ўзбекистон
Миллий университети*

Одилов Аброр Анварович

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Ерметов Аваз Абдуллаевич

*тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Саипова Камола Давляталиевна

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Джоробекова Айнура Эшимбековна

*тарих фанлари номзоди, профессор, Ташқи ишлар
вазирлиги қошидаги Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси*

Толипов Файзулла Саидович

*Тошкент давлат техника университети доценти,
тарих фанлари номзоди*

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1.Доно Зияева XIX АСР БУХОРО АЛЛОМАЛАРИНИНГ ИСЛОҲОТЧИЛИК FOЯЛАРИ.....	4
2.Шоҳистахон Ўлжаева, Нодира Алимұхамедова РАҚАМЛИ ГУМАНИТАР ФАНЛАР ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ.....	10
3.Муродилла Ҳайдаров ЎЗБЕКИСТОН ССР КОНСТИТУЦИЯЛАРИДА СОВЕТ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ АСОСЛАРИНИНГ АКС ЭТИШИ ВА УНИНГ МОҲИЯТИ.....	19
4.Гулнора Гулямова XV-XVI АСРЛАРДА ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ МАЪНАВИЙ-МАДАНИЙ ҲАЁТИ ТАРИХИНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....	28
5.Арслон Нафасов ЎЗБЕКИСТОНДА ЗИЁРАТ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ.....	36
6.Ойбек Остонов ЗАРАФШОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ТАРКИБИ ВА ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИ (XIX АСР ОХИРИ ВА XX АСР БОШЛАРИ).....	44
7.Умиджон Усаров XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ - XX АСР БОШЛАРИДА СИРДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЕР-СУВ МУНОСАБАТЛАРИНИНГ АҲВОЛИ.....	60
8.Зиёдулла Холбоев ҚАЛИЯТЕПА ЁДГОРЛИГИДА 2019 ЙИЛ ОЛИБ БОРИЛГАН ДАСТЛАБКИ ҚАЗУВ ТАДҚИҚОТЛАР ХУСУСИДА.....	71
9.Davlatbek Qudratov ИККИНЧИ ЈАНОН URUSHI ХОТИРАСИНИ ASRAВ-AVAYLASH YOSHLARNI TARBİYALASHDA TUTGAN O'RNІ.....	83
10.Гўзал Раззоқова ДИНИЙ ХАЛФАЛАРНИНГ ХОРАЗМ ХАЛИФАЧИЛИГИДАГИ ЎРНИ.....	89
11.Дилшода Рўзиева ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИ - МАМЛАКАТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА.....	96
12.Сафарали Қўшоқов ЧОРВАДОР ҚАБИЛАЛАР ДАФН МАРОСИМЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	104

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Сафарали Қўшоқов Юсупович,
Термиз давлат университети

ЧОРВАДОР ҚАБИЛАЛАР ДАФН МАРОСИМЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

For citation: Safarali Kushakov Yusupovich, FUNERAL CEREMONIES AMONG THE LIVESTOCK TRIBES AND THEIR CHARACTERISTICS. Look to the past. 2020, vol. 4, issue 3, pp. 104-108

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-4-12>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада урф одатларнинг муҳим белгиларидан бири одамларнинг дафн маросими ҳақида Ўзбекистоннинг жанубий ва унга чегарадош ҳудудларда қандай бўлгани ва унинг хусусиятлари ҳақида Шимолий Бақтриянинг бронза даври чорвадор қабилаларининг дафн маросими қай йўсинда бўлганлигини хусусида фикр юритилади. Шу билан биргаликда Ўрта Осиё, хусусан, Қадимги Бақтрия ва Марғиёна ҳудудларида дастлабки шаҳар давлатларнинг вужудга келиши ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Илк давлатчилик, Зардуштийлик, Қадимги Бақтрия, Марғиёна, қадимги дин, "Авесто", "дафн маросими", Тулхор, Арьянам Вайжа

Сафарали Кушаков Юсупович,
преподаватель

Термезского Государственного Университета

ПОГРЕБАЛЬНЫЕ ОБРЯДЫ СКОТОВОДЧЕСКИХ ПЛЕМЕН И ИХ ОСОБЕННОСТИ

АННОТАЦИЯ

В статье речь идёт об одной из величайших особенностей традиции захоронения людей в южных и приграничных районах Узбекистана, а также о ее особенностях в памятниках скотоводческих племен бронзового века Северной Бактрии. В то же время рассматривалось возникновение ранних городских государств в Центральной

Азии, особенно в древней Бактрии и Маргиане.

Ключевые слова: ранняя государственность, зороастризм, древняя Бактрия, Маргиана, древняя религия, "Авесто", "Похороны", Тулхор, Арьянам Вайя

Safarali Kushakov Yusupovich
Teacher of Termez State University

FUNERAL CEREMONIES AMONG THE LIVESTOCK TRIBES AND THEIR CHARACTERISTICS

ABSTRACT

In this article, we can learn about one of the greatest features of the tradition of human burials in the southern and bordering regions of Uzbekistan, and about its features in the monuments of the Bronze Age cattle-breeding tribes of Northern Bactria. At the same time, the emergence of early urban states in Central Asia, especially in ancient Bactria and Margiana, was considered.

Index Terms: Early statehood, Zoroastrianism, Ancient Bactria, Margiana, ancient religion, "Avesto", "Funeral"

1. Долзарблиги:

Жамият тараққиётининг тамал тоши сифатида ҳар бир миллатнинг ўзига хос маданияти ва урф-одати мавжудлигини ўтмиш саҳифалари ҳар томонлама тасдиқлайди. Шундай экан, урф одатнинг энг катта белгиларидан бири одамларнинг дафн маросими ҳақида Ўзбекистоннинг жанубий ва унга чегарадош ҳудудларда қандай бўлгани ва унинг хусусиятлари ҳақида Шимолий Бақтриянинг бронза даври чорвадор қабилалари мисолида кўришимиз мумкин. Шимолий Бақтриянинг бронза даври чорвадор қабилалари асосан жанубий-ғарбий Тожикистон ҳудудларида жойлашган. Уларни кенг кўламда ўрганиш иши А.М.Мандельштам томонидан 1950 йилларнинг ўрталаридан Илк Тулхор қабристонини очишдан бошланади.

Дафн маросимларини кузатиш асосида уларнинг турли белгиларига қараб, асосан қуйидаги уч категорияга ажратиш мумкин. 1) қабр тузилиши; 2) кўмиш усули; 3) дафн этиш анжомларининг турлари. Одатда марҳум вафот этгандан сўнг, қурбонлик қилиниб, хотирлаш маросими ўтказилган. [8] Қабристонлар археологик жиҳатдан ҳам этнографик жиҳатдан ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, қимматли ашёвий далилларга бой. Бу ашёлар орқали уларнинг дафн маросимлари ва диний қарашлари қандай бўлганлигини ажратиш олиш мумкин. Шу билан бирга марҳум ва унинг ҳаётлик чоғидаги касб-ҳунари ҳақида тегишли маълумотлар беради.[7]

2.Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мақола умум қабул қилинган тарихий методлар-тарихийлик, қиёсий-манتيқий таҳлил, кетма-кетлик, холислик тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, Илк Тулхор қабристони Шимолий Бақтриянинг Бишкент водийсида жойлашган бўлиб, ушбу қабристонда олиб борилган қазималар натижасида 350 та қабрдан 219 та қабр очилган. Уларнинг учтасида марҳум тош яшикка солиб дафн этилган. Қабрлар орасида 9 та жасад куйдириб, сўнг дафн этилган, 9 та мазорда жуфт кўмилган скелетлар учратилган. Илк Тулхор қабристонининг 2та (№ 51, 58) қабрида сруб

маданиятига хос бронза пичоқлар топилган. Қабрларнинг асосий қисмини кенотаф мозорлар ташкил қилади. Уларда дафн маросимлари билан боғлиқ ашёвий далиллар деярли учрамайди. Баъзиларида биттадан идиш учратилиб, уларнинг сирти нақшланган. Вахш маданияти ёдгорлигининг санаси мил.авв. XII-X асрлар билан белгиланган. Қабрлар тузилишига кўра, айвонли - лаҳат тузилишида бўлиб, қабрнинг таг қисмига тош териб чиқилган [6, С. 35.]

Илк Тулхор қабрлари тузилишига кўра, асосан 4 турга бўлинган. Улар айвони қия зинали қабрлар; ёрма қабрлар; катакомба қабрлар ва ёрма қабрларнинг жанубий қисмида ўчоқ сифат чуқурчали қабрлар бўлиб, уларнинг орасида кўп қўлланилган усул қазишма муаллифи таъкидлаганидек айвонли қия зинали қабрлардир. Бу қабрларга дафн этиш уч хил усулда амалга оширилган бўлиб, улар яъни бир скелетли қабрларга (улар 33 та), жуфт скелетли қабрларга (7 та) ва болалар қабрлари (4 та) дир.

Қабрларнинг асосий қисмини якка ҳолатда кўмилган катта ёшдагиларнинг мозорлари ташкил этади. Марҳум ва марҳумалар жинсига қараб, бир хил тартибда, яъни ёнбошлатилиб, қўл-оёқлари букилган ҳолатда, эркаклар ўнг томони билан, аёллар чап томони билан ётқизиб кўмилган.

Илк Тулхор қабрларининг 3 тасида (№ 56, 57 ва 62) қабр ўрасининг ўрта қисми тўғрибурчак тарзда бўлиб, унинг деворлари плита тошлари билан мустаҳкамланган. Бу қабрларда марҳум скелети тош яшиқларда дафн этилган. Скелетнинг бош чаноғи тош яшиқнинг шарқий томонида, оёқ суяклари ғарбида жойлашган. Тош яшиқдаги скелетларнинг устки қисми қамиш билан ёпилган. Бу қабрлар эркакларга ҳам, аёлларга ҳам тегишли бўлиб, уларнинг жинси бош чаноғи ва тоз суяк қолдиқлари орқали аниқланган. Бундай қабрларда дафн билан боғлиқ ҳеч бир ашёвий далиллар учратилмаган. Тош яшиқлар қабрларнинг ўртасида жойлашган бўлиб, А.М.Мандельштам уларнинг йил санасини мил.авв. X-XI аср билан белгилайди. [5,С.53.]

Илк Тулхор қабристонининг 63, 64 - қабрларида одам скелети куйдириб дафн этилган бўлиб, ушбу қабрларда Евроосиё дашт минтақаларининг чорвадор андранова қабилалари, яъни орийларда учрайдиган рамзий белги свастиканинг тошдан териб ишланган шакли мавжуд. Илк Тулхор қабрларининг ўзига хос хусусиятларидан бири деярли барча қабрларда кул ва кўмир парчалари учратилади. Бу уларнинг олов билан боғлиқ диний қарашларининг рамзий белгисидир. Бу қабристонда барча катта ёшли марҳум ва марҳумалар қабрида дафн анжомлари мавжуд. Дафн этиш анжомларининг асосий қисмини худди Сополли маданияти сингари сопол идишлар, турли хил тақинчоқлар, уй-рўзғор буюмлари, бронза пичоқлар, бронза қанжар, бронза ойна ва мунчоқлардан ташкил этади.

Умуман, олганда Илк Тулхор қабристонидagi айвони қия зинали қабрларда дафн анжомлари таркибига кўра, 4 турга ажратиш мумкин. Булар - метал буюмлар; тошдан ясалган буюмлар; сопол буюмлар; зеб-зийнат, пардоз буюмларидан иборат. Бундан ташқари теридан ва кигиздан ишланган буюмларнинг парчалари ҳам топилган. Ушбу ёдгорликнинг катакомба қабрларида эса, дафн анжомлари кўп эмас. Бу ашёларнинг асосий қисмини сопол идишлар ташкил этади. Идишларнинг сирти асосан чизма ва босма нақшли шакллардан иборат. Дафн анжомлари орасида кўмиш вақтида қурбонлик учун сўйилган қўйнинг суяклари (оёғи ва қовурғаси) учратилади .

Илк Тулхор қабристонининг тўртинчи тур қабрларида кул ва куйган одам суякларига тўла митти ўчоқчалар бўлиб, улар эркаклар қабрида тўғри бурчак

плитадан ясалган бўлса, аёлларга тегишли қабрларда айлана шаклидаги ўчоқлар учратилади.[4,С. 61-69.] Бундай топилмаларнинг учраши, уларнинг диний-фалсафий дунёқарашидан гувоҳлик беради. Эркакларнинг қабрида тўғрибурчакли митти ўчоқларнинг учраши уларнинг оила посбони, қолаверса оила мулкани, бойлигини яратувчи, ҳимоячиси сифатида қаралса, аёлларнинг қабридаги айлана митти ўчоқлар, уларнинг Она ерга ва қуёшга қиёсланиб, шаклий рамзи сифатида қўйилган бўлиши мумкин.[3, С.84.]

Жанубий Тожикистон чорвадор қабилаларининг дафн этиш усули Сополли деҳқончилик маданиятининг Жарқўтон (Асқаров, Абдуллаев 1983), Бўстон 6 қабристонидан дафн маросимларига жуда ҳам ўхшайди. Улардан фарқи, фақатгина катакомба қабрларнинг кириш қисми пишган гишт билан ёпилганлигидадир. [2,С.147-178.] Айнан бундай қабр тузилиши Хисор водийсидаги Тандирийўл қабрлариникига яқин эканлиги билан ажралиб туради. Қумсой маданияти материаллари, керамикаси деҳқончилик маданияти ёдгорлиги Сополли маданияти Мўлали босқичи вақти билан бир эканлигини кўрсатади

Болаларга тегишли бўлган қабрларда сопол идишлар, металл буюмлар ва зебзийнат буюмлари деярли топилмаган. Бироқ, № 72, 73, 74, 75 қабрларда тухумнинг майда пўчоқлари борлиги аниқланган. Бу ҳолатнинг фақатгина болалар қабрида, айниқса, жамоавий кўмилган болалар қабрларида учраши, уларни бир вақтда эмас, балки ҳар хил вақтларда, бирин-кетин дафн этилганлигидан гувоҳлик беради. Чунки, битта қабрнинг ўзида 17 тадан 20 тагача ёш болаларнинг жасади биргаликда дафн этилган бўлиб, бундай қабрлар қабристонда тўрт жойда учратилади.

3. Тадқиқот натижалари:

Ёш болаларнинг ҳамда катта ёшлиларнинг қабрида ҳам қизил ранг учрайди. Бу ҳам уларнинг эътиқоди билан боғлиқ удумлардан бўлиб, бу удум сўнгги бронза даври дафн маросимлари учун хосдир. Чунки қабрларда қизил рангнинг учраши нафақат Илк Тулхор қабристонидан, балки Сополли маданиятининг сўнгги босқичлари қабрларида ҳам кўп учрайди. Қизил рангнинг қабрларда тез-тез учраши бронза даври жамоаларининг умумий эътиқоди билан боғлиқ рамзий маъно бўлган, деган хулосага келиш мумкин.

А.М.Мандельштам томонидан Илк Тулхор қабристонидан олиб борилган изланишлар, қабрлардан топилган ашъвий далиллар ва қабр тузилишига қараб, ёдгорликнинг санаси аниқланган. Бунга кўра, Илк Тулхор қабрларининг асосий кўп қисмини айвонли қия зинали қабрлар ташкил этади. Бу усулдаги қабр тузилиши Сополли маданиятига хос урф-одатлар хосиласидир. Тадқиқотчилар Илк Тулхор қабристонидан айвонли қия зинали қабрларнинг санасини мил.авв. XIII-IX асрлар билан белгилайди. Евроосиё дашт қабилаларининг Ўрта Осиё ҳудудларига кириб келиши археологик манбалар таҳлилига кўра, мил.авв. XIV-XIII асрларда юз берганлиги кузатилади. Андранова чорвадор қабилаларининг жанубга миграцияси оқибатлари Шимолий Бақтрия бронза даври жамоаларининг дафн маросимларида ўз аксини топган.

4. Хулосалар:

Юқорида тавсиф этилган материаллар мил.авв. II минг йилликнинг иккинчи ярмида шимолий дашт чорвадорларининг андранова маданияти қабилалари Шимолий Бақтрия ҳудудларига кириб келиб жойлашиши ва уларнинг маҳаллий аҳоли билан алоқалари ҳақида маълумот беради. Бу маълумотларнинг илмий таҳлили эса, Шимолий Бақтрия ҳудудларида сўнгги бронза даврида, яъни, мил.авв. II минг йилликнинг иккинчи ярмида бу ҳудудларда рўй берган тарихий

жараёнлар ва турли этник гуруҳларининг дафн маросимлари билан боғлиқ диний ва дунёвий қарашлар мажмуаси ҳақида тасаввурлар ҳосил қилади.

Иқтибослар/ Сноски/References:

- [1] Askarov A, Juraqulov . M "Central Asia in the Eneolite and the Bronze age" 1984. - Б. 54.
- [2] Avanesova N.A. Spatbronzezeitliche Kulturkontakte in der Baktrischen ... // - S. 147-178.
- [3] Vinogradova N. Southwest Tajikistan in the Late Bronze Age. ... - S. 84.
- [4] Mandelstam A.M. Monuments of the Bronze Age in southern Tajikistan. MIA, - No. 145, - Leningrad, Science. 1968 . - S. 61-69.
- [5] Mandelstam A.M. Monuments of the Bronze Age in southern Tajikistan. MIA, - No. 145, - Leningrad, Science. 1968 . - S. 53.
- [6] Ionesov V. Formation and development of early class relations // Dis ... Cand. - Samarkand. 1990 . - S. 35.
- [7] Korenyanko V.A. Funeral rites as a system. - In the book. : Archeology and questions of atheism. Terrible: "Chechen-Ingush." 1977
- [8] Nazarenko V.A. Classification of funerary monuments of the South Ladoga. - In the book: Statistical-combinatorial methods in archeology. - M., Science, 1970.

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№4 (2020)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000